Eduskunta / Valtionvarainvaliokunnan työ- ja elinkeinojaosto
sara.kuitunen@eduskunta.fi

Viite: Lausuntopyyntönne 19.10.2023, HE 41/2023 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2024

KAINUUN LIITON LAUSUNTO

Teema: Aluekehitys/momentti 32.30.64 EU:n ja valtion rahoitusosuus EU:n alue- ja rakennepolitiikan ja muihin koheesiopolitiikan ohjelmiin
- EU:n alue- ja rakennepolitiikan ja muiden koheesiopolitiikan ohjelmien alueelliset vaikutukset

Kainuun liitto kiittää lausuntopyynnöstä ja mahdollisuudesta lausua asiassa.

Koheesiopolitiikalla tasataan alueellisia kehityseroja

EU:n alue- ja rakennepolitiikalla tasataan alueiden välisiä kehityseroja. Kainuulle ja muille Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnilla on Suomen EU:hun liittymissopimuksessa kirjattu pohjoisen harvaan asutun alueen status, jossa on tunnistettu harvan asutuksen lisäksi myös alueen pitkät välimatkat ja kylmä ilmasto Itä- ja Pohjois-Suomen rakenteellisina pysyvinä kehityshaittoina. **Itä- ja Pohjois-Suomen harva asutus on tärkein kriteeri koko Suomen saamalle EU-rahoitukselle, ei pelkästään NSPA-erityistuelle. Itä- ja Pohjois-Suomen EU-liittymissopimuksen mukaisen erityisaseman huomiointi tulee priorisoida Suomen 2028+ linjauksissa. Kyseessä on kansallinen etu.**

Pysyvien rakenteellisten haittojen lisäksi Kainuu kärsii myös väestön ikärakenteen ja alhaisen työllisyysasteen aiheuttamista ongelmista. Väestö Kainuussa on vähentynyt jo 40 vuotta. Vuoden 2022 lopulla Kainuussa oli 70521 asukasta. Vuonna 2022 väki väheni 738 hengellä, mikä johtui luonnollisesta väestön vähenemästä (kuolleisuus on lähes kolminkertainen syntyvyyteen nähden) sekä poismuutosta. Lisäksi Kainuun elinvoimaisuutta nakertaa miesenemmyys erityisesti nuorissa ikäluokissa: 20-24 vuotiaista miehiä on 61 % ja naisia 39 %.

Nettosiirtolaisuus on kasvanut ja ollut Kainuussa positiivista (vuonna 2022 se oli 569 henkeä). Suurimmat Kainuuseen tulleiden maahanmuuttajien kansalaisuudet viimeisen kahden vuoden aikana ovat olleet Venäjä (369 hlöä), Ukraina (93 hlöä) ja Libanon (92 hlöä). Lisäksi ukrainalaisia pakolaisia on saapunut lähemmäs 600. Kokonaisuudessaan Kainuu sai muuttovoittoa 19 henkilöä vuonna 2022 maahanmuuton ansiosta.

Osoite:
Kainuun liitto,
Kauppakatu 1
87100 Kajaani

Sähköposti:
etunimi.sukunimi@kainuunliitto.fi
Kirjaamo 040 722 0900
www.kainuunliitto.fi

Laskutus:
Kainuun liitto
003724969924
PL 5016
02066 DOCUSCAN

Y-tunnus:
2496992-4

Maakunnan työllisyysaste on 69,1 % (Q3/2023), mikä on 4,9 prosenttiyksikköä alempi kuin koko maassa keskimäärin. Lisäksi Kainuussa on työikäisiä eläkeläisiä selkeästi enemmän kuin koko maassa (3874 henkilöä ja 12,8 % työvoimasta, koko maassa 7,9 % työvoimasta).

Kainuun yritystoiminta on pienyritysvaltaista (yrityksiä on yhteensä 4377, joista suuria vain muutama) ja puutetta on erityisesti kansainvälistyvistä, kasvuhakuisista ja keskisuurista yrityksistä. Seuraavan kymmenen vuoden aikana Kainuussa omistajanvaihdos on edessä noin 1 500 yrityksellä. Kainuussa tarvitaan myös vahvistusta uusyritysperustantaan. Yksi syy kehittämis- ja kasvuhalujen puutteeseen on yrittäjien ikääntyminen. Yritystoiminnasta luopumista tai lopettamista suunnitteleva yritys ei pääsääntöisesti panosta kehittämistoimintaan.

Muuttunut geopoliittinen tilanne lisähaasteena

Kainuuta, kuten muitakin Suomen itärajan maakuntia, haastaa Venäjän hyökkäyssodan seurauksena muuttunut geopoliittinen tilanne, joka on erittäin merkittävästi vaikeuttanut itärajan yli tapahtunutta ihmisten välistä kanssakäymistä teollisuuden vientiä ja raaka-aineiden tuontia sekä matkailua ja energiasektorin toimintaa. Venäläisten matkailun loppuminen on vähentänyt merkittävästi matkailu- ja muiden palvelujen kysyntää, vähentänyt kansainvälisten matkailijoiden määrää ja hankaloitunut osaavan työvoiman saamista Kainuussa.

Kainuu on menettänyt Venäläisten matkailutulon, mikä oli vuoteen 2014 asti arviolta 30-40 Meur/vuosi. Venäläiset olivat Kainuun suurin ulkomaisten matkailijoiden ryhmä. Venäläisten matkailijoiden poistumisen vuoksi kv-matkailijoiden määrä on pudonnut miltei puoleen (32000 yöpymistä vuonna 2022). Venäläisten yöpymisten määrä Kainuussa laski vuodesta 2021 vuoteen 2022 noin 64 %. Vuodesta 2015 yöpymisten määrä on laskenut 96 %. Venäläiset olivat pitkään ylivoimaisesti suurin matkailijaryhmä Kainuussa, vuonna 2022 vasta 10. suurin.

Vuonna 2019 yli 190000 vierailijaa tuli Venäjältä Kainuun Vartiuksen raja-aseman kautta Kainuuseen. Vuonna 2022 määrä putosi 41000 eli pudotusta oli 78 %. Tavaraliikennevirrat Vartiuksen junaradalla vähenivät 84 % vuonna 2022. Vastaavasti Savon radan kuljetusvirta ja merkitys tavaraliikenteessä on kasvanut.

Yritysten raaka-aineiden saanti on vaikeutunut (ainespuun ja metsäenergian tuonti loppunut) ja toiminta- ja tuotantokustannukset nousseet. Lomautusten määrä Kainuussa on kasvanut 19 % syyskuusta 2022 syyskuuhun 2023. Konkurssien määrä on kasvanut 48 % ajanjaksolla tammikuu – syyskuu 2023 verrattuna vastaavaan aikaan 2022.

Kainuun saavutettavuus kärsii edelleen korona-aikana loppuneen pysyvän, markkinaehtoisen Helsinki-Kajaani lentoyhteyden katkeamisesta. Lentoyhteys on toteutettu julkisen palvelun velvoitteen avulla eli kilpailuttamalla EU-tasolla ostopalveluliikenne, joka tarjoaa vain rajallisen kapasiteetin. Kainuun lentoliikenteen volyymistä vuonna 2023 toteutuu alle 50 % verrattuna vuoden 2019 lentoliikenteen määrään. Paluu markkinaehtoiseen reittiliikenteeseen on tavoitteena, mutta sitä vaikeuttavat Ukrainan sotaan liittyvät pakotteet, joiden vuoksi Finnairin kaukoidän liikenne on supistunut.

Ohjelmakaudelle 2021–2027 valmisteltiin kolmea Interreg NEXT-ohjelmaa (rahoitus 112,1 MEUR), joilla olisi kehitetty erityisesti yritys- ja tki-yhteistyötä ja matkailua. Kainuun yhteistyö Karjalan Tasavallan ja Kostamuksen kanssa sekä ystävyyskuntayhteistyö loppuivat. Muuttunut tilanne uhkaa synnyttää pysyviä negatiivisia väestö- ja sosioekonomisia ongelmia. **Itäisen Suomen maakuntien muuttunut geopoliittinen tilanne tulee ottaa huomioon kansallisessa päätöksenteossa ja tulevan EU-ohjelmakauden vaikuttamis- ja valmistelutyössä.**

Potentiaalia vahvassa osaamisessa, teollisuudessa, palveluissa ja kaksoissiirtymässä

Kainuussa on huippuosaamista ja runsaasti kehittämispotentiaalia. Kainuun älykkään erikoistumisen strategian 2021 – 2027 osaamiskärjet ovat mittaustekniikka, pelillistäminen ja edistykselliset simulointitekniikat, data-analytiikka ja suurteholaskenta sekä kiertotalous kaivosteollisuudessa ja biotaloudessa. Läpileikkaavat teemat ovat digitaalinen ja vihreä siirtymä (kaksoissiirtymä) sekä EU:n green deal politiikan tavoitteet, joita pyritään vauhdittamaan kaikilla älykkään erikoistumisen toimenpiteillä. Kainuun maakuntaohjelmassa nimetyt kärkielinkeinot ovat biotalous, matkailu, teknologiateollisuus sekä kaivannaisala ja kemianteollisuus.

Digitaalisessa siirtymässä Kainuu on aallonharjalla. Kainuuseen rakentuvan dataekosysteemin lippulaiva on Kajaanin Renforsin Rantaan sijoitettu CSC:n LUMI supertietokone, joka on osa kymmenen Euroopan maan ja Euroopan unionin EuroHPC -yhteisyrityksen supertietokoneinvestointia. LUMI saatiin käyttöön vuonna 2022 ja sen vuoden lopulla LUMI yhdistettiin ohjaamaan Suomen ensimmäistä, VTT:n Espoon Otaniemeen sijoitettua, Helmi -kvanttitietokonetta. LUMI:n vaatimat tekniset tilat ja sen tuottaman hukkalämmön talteenoton tekniset tilat rakennettiin Kainuun liiton kuuden miljoonan euron EU-hankkeena (EAKR 70 %) 2019–2021. LUMI on Euroopan nopein ja maailman kolmanneksi nopein supertietokone ja yksi vihreimmistä datakeskuksista. LUMI on edistyksellisimpiä alustoja tekoälylle. LUMI-supertietokoneen kapasiteetista 20 % on varattu yritysten käyttöön ja tämän yrityskäytön aktivoiminen on Kainuun maakuntaohjelman ja älykkään erikoistumisen painopiste.

Vuosangan harjoittelualueen kehittämiseksi on käynnistetty Puolustusteollisuuden TKI- ja osaamistarpeet – uusia mahdollisuuksia Kainuussa – Vuosanka AKKE-rahoitteinen hanke, joka tähtää puolustusteollisuuden hyödyntämiseen aluekehityksessä ja tavoittelee mm. puolustusteollisuusklusteria Kainuun alueelle. Puolustusteollisuuden kehittäminen alueella vahvistaa Kainuun mahdollisuuksia Itäisen Suomen kehittämisvisiossa (TEM 2023:9 ”Itäinen Suomi – uusi suunta, Visio ja teot”) mainitun kokonaisturvallisuuden osaamiskeskuksen kehittämiseen.

Tuulivoimarakentaminen on Kainuussa mittavaa: tavoitteena on noin 410 uutta teollisen kokoluokan tuulivoimalaa vuoteen 2035 mennessä. Kainuun tuulivoimamaakuntakaavan osoittamista tuulivoimaloiden alueista on toteutunut kaksi (yht. 39 voimalaa) vuoteen 2023 mennessä. Niiden investointi on noin 370 milj euroa ja elinkaaren ajan käyttökustannukset muodostavat yhteensä noin 230 milj euron edestä uutta kysyntää. Tuulivoimaloiden toiminta synnyttää suoraan uutta työvoiman kysyntää noin 553 henkilötyövuotta ja kerrannaisvaikutuksina yhteensä noin 1 285 henkilötyövuotta. Verotuloja kertyy Kainuun

alueella yhteensä noin 550 milj euroa, joista osa kohdentuu Kainuun kunnille ja osa valtiolle. Kainuun kuntien kiinteistöverojen osuus summasta on noin 51 milj euroa.

Samanaikaisesti kehitetään vihreän siirtymän osaamiskeskusta Ylä-Kainuuseen sekä vahvistetaan kainuulaisten yritysten valmiuksia saada toimeksiantoja tuulivoiman rakentamiseen ja ylläpitoon. Kainuun tuoreen investointistrategian toteutuksella tavoitellaan Kainuuseen vihreää energiaa hyödyntäviä teollisia investointeja. Kainuussa on toteutumassa tai suunnitteilla vuoteen 2030 mennessä yhteensä 3,5 miljardin euron investoinnit, joista puhtaaseen siirtymään kohdistuu 2,2 miljardia.

Biotalouteen kärki-investointihanke on Kaicell Fibers Oy:n (KCF) vajaan miljardin biotuotetehdasinvestointi Paltamoon (sellutehdas, jonka raaka-aineena ovat paikallinen havu- ja koivukuitu ja sahahake). Tuotannon sivuvirtojen jalostamisen ympärille luodaan paikallista tutkimus- ja kehitystyötä.

Mineraalien kestävä louhinta ja jalostaminen on keskeinen osa vihreää siirtymää. Kainuun kaivannaisalan ja kemianteollisuuden suurin toimija on Terrafame Oy Sotkamossa. Metallimalmien louhinnasta 51 prosenttia koko Suomen määristä louhitaan Terrafamen kaivoksella. Kesällä 2021 käynnistyneen 240 miljoonan euron akkukemikaalitehtaan investoinnin myötä yhtiö laajensi kemianteollisuuteen. Samalla yhtiö siirtyi metallien jalostusketjussa eteenpäin erikoiskemikaalien tuottajaksi. Terrafame on Kainuun kolmanneksi suurin ja yksityisen sektorin merkittävin työllistäjä. Yli 17 prosenttia kaivostoiminnan työpaikoista on Kainuussa. Alihankkijoineen ja kerrannaisvaikutuksineen alan työllistävä vaikutus Kainuussa on yli 2000 htv. Kainuun kokonaistuotoksesta mineraaliklusterin osuus on noin 21 %. Kainuun muita merkittäviä kaivannaisalan toimijoita ovat Elementis Mineralis, Sotkamo Silver Oy, Nordic Talk Oy:n ja Otanmäki Mine Oy.

Kainuu on vetovoimainen ympärivuotinen matkailukohde, jossa on liikuntaan, luontoon sekä kulttuuriin ja historiaan perustuvia monipuolisia matkailukohteita ja palveluja. Kainuu on vahva kotimaan matkailussa, mutta kv-matkailu on vähäistä (noin 6%) ja on vähentynyt koronan ja Venäjä-yhteistyön loppumisen seurauksena. Kainuussa yöpyy vuosittain noin 1,3 miljoonaa matkailijaa ja mökkiläisiä on alueella lähes 13 000, joista yli 71 % tulee Kainuun ulkopuolelta. Kainuussa laaditaan uutta matkailustrategiaa, jonka yhtenä kärkenä on kansainvälisen matkailun lisääminen yhteistyössä alueen toimijoiden ja Visit-Finlandin kanssa Artic Lakeland Kainuu -brändin alaisuudessa alue- ja rakennepolitiikan rahoitusta hyödyntäen. Kv-matkailun volyymin kasvattaminen on keskeinen tekijä myös Kainuun saavutettavuuden, erityisesti lentoliikenteen kehittämisessä.

Maakuntien omia vahvuuksia on tuettava alue- ja rakennepolitiikalla.

EU-rahoitus luo kehitysdynamiikkaa ja on kaventanut kehityseroja

Rakenteellisten ongelmien vuoksi EU:sta on osoitettu alueelle merkittävä määrä koheesiopolitiikan rahoitusta. EU-rahoitus kohdennetaan alueille myös maaseuturahaston kautta. Lisäksi maakunnan toimijat ovat olleet aktiivisia kilpailtujen, eli ei suoraan alueille osoitettavien, EU-rahoituslähteiden käytössä.

Osa Uudistuva ja Osaava Suomi 2014–2020 -ohjelman hankkeista jatkuu vielä tämän vuoden loppuun asti ja lopulliset tulokset selviävät myöhemmin. Tämänhetkisen tiedon mukaan Kainuussa oli ko. ohjelmakaudella ollut noin 344 EAKR-hanketta, joihin kohdennettiin noin 66,5 M€ EAKR rahoitusta, ja 130 ESR-hanketta, joihin oli myönnetty 30,35 M€.

Suurin osa EAKR-varoista on osoitettu pk-yritysten tukemiseen (n. 38,8 Meur). Vahvojen koulutus- ja tutkimuslaitosten ansiosta merkittävällä osalla varoista on tuettu elinkeinoelämälähtöistä TKI-toimintaa (n. 23,4 Meur). Kuntiin tukia on ohjattu kunnallisen kehittämisyhtiön, Kajaanin ammattikorkeakoulun, Kajaanin yliopistokeskuksen mutta myös kuntien omien hankkeiden kautta. ESR-varoja on suunnattu mm. osaamisen kehittämiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn.

Kainuun ohjelmakauden 2014 – 2020 EAKR yritysrahoituksen tuloksena Kainuuseen on syntynyt arviolta 883 uutta työpaikkaa, 14 uutta yritystä, 237 Meur uutta liikevaihtoa sekä 123 Meur viennin kasvu sekä 59 uutta patenttia. Kainuun liiton rahoittamien TKI hankkeiden kautta syntyi noin 51 uutta TKI työpaikkaa sekä 392 uutta työpaikkaa yrityksissä ja 98 yritystä käynnisti TKI yhteistyön yliopiston tai AMK:n kanssa.

Käynnissä olevalla ohjelmakaudella on mukaan tullut myös Oikeudenmukaisen siirtymän rahasto JTF. Sillä kompensoidaan turpeenenergiapoltosta luopumisen aiheuttamia sosio-ekonomisia haittoja ja rahoitus allokoidaan alueellisen oikeudenmukaisen siirtymän suunnitelman tavoitteiden ja toimenpiteiden mukaisesti.

EU:n koheesiopolitiikan varoilla on vahvistettu merkittävästi Kainuun maakunnan kehitysdynamiikkaa, osaamista ja taloudellista kasvua sekä alueellista oikeudenmukaisuutta. Niiden avulla on pystytty kaventamaan Kainuun eroa muihin alueisiin. Esimerkiksi vuosina 2015-2020 (ei 2022) Kainuun bkt / hlö kasvoi 29 % (koko maassa 12 %). Kainuun bkt/hlö on 34923,4 €, koko maassa 43049,3 €. BKTn määrä on Kainuussa edelleen viiden alhaisimman maakunnan joukossa. Eli kaula koko maan keskiarvoon on edelleen erittäin merkittävä ja koheesiopolitiikkaa tarvitaan kipeästi jatkossakin.

Koheesiorahoituksen suhteellinen merkitys on Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnissa huomattavasti suurempi kuin Etelä- ja Länsi-Suomessa aluetalouksien koon takia. Suomen kansallinen kehittämisrahoitus, kuten Business Finlandin ja Suomen Akatemian rahoitus, painottuu suurimmaksi osaksi etelän ja lännen suuriin keskuksiin.

Jos hallituksen esityksen mukaisesti maakuntien omaehtoiseen kehittämiseen tarkoitettu kansallinen AKKE-instrumentti leikataan kokonaan, EU-koheesiorahoituksen merkitys maakunnissa kasvaa suhteessa entisestään.

Rakenteellisista haitoista kärsivien alueiden myönteisille kehitysmahdollisuuksille on tärkeä luoda jatkossakin mahdollisimman hyvät edellytykset.

Interreg-rahoitus tukee alueiden kansainvälistymistä

Kainuu on ollut aktiivisesti mukana Interreg-ohjelmissa. Interreg Europe -ohjelmasta Kainuuseen on päättyneellä ohjelmakaudella ohjautunut kuuden hankkeen kautta yhteensä noin 1,75 milj. €. Hankkeet ovat tukeneet maakunnan kärkialojen kehitystä, vastanneet pysyvien haasteiden tuomiin ongelmiin (esim. saavutettavuus, palvelujärjestelmä), tukeneet toimijoiden kansainvälistymistä, saaneet aikaan merkittäviä verkostoja ja luoneet eurooppalaista lisäarvoa. **Hanketoimijoille ohjelmiin sisältyvällä kansallisella vastinrahoituksella on ollut suurin merkitys ja tätä rahoitusta tarvitaan myös jatkossa.**

Pohjoisen periferin ja arktisen ohjelma (NPA) -hankkeiden Kainuuseen suuntautunut kokonaisbudjetti puolestaan oli noin 1 400 000 € kaikkiaan 11 eri hankkeessa

Kainuulle aiemmin tärkeän rajan ylittävän yhteistyöohjelma Karelia CBC:n kautta maakuntaan on ohjautui edellisellä ohjelmakaudella yhteensä noin 4 720 000 € (14 hanketta). Venäjän hyökkäyssodan seurauksena pitkään jatkunut rajan ylittävä yhteistyö Venäjän kanssa (CBC) on loppunut ja nyt Kainuu on liittymässä Interreg Auroran ohjelma-alueeksi. Maakuntien aloitteellisuuden ansiosta edellinen hallitus päätti ohjata CBC-ohjelmiin varatut kansalliset rahat kansallisen momentin kautta niille alueille, joille ne oli tarkoitettu. Nyt valtion budjetti sisältää vain 16 miljoonaa euroa varatusta 48 miljoonasta eurosta eli 32 miljoonaa on mennyt säästöihin. **CBC-ohjelmiin varattu kansallinen rahoitus (ns. CBC-AKKE) tulee suunnata täysimääräisenä niille raja-alue maakunnille, joille se oli tarkoitettu.**

Kainuun liitto

Jouni Ponnikas
va. maakuntajohtaja
jouni.ponnikas@kainuunliitto.fi
puh. 040-5740804